

Albert Fruzsina

A börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására

Jelen tanulmány egy a kutatás barátságra vonatkozó első eredményeit bemutató elemzés (Albert 2014) továbbfejlesztett változata. A rendelkezésre álló anyagot egy speciális metszetben, a fogvatartotti lét és az emberi kapcsolatok, azon belül is legfőképp a barátság vonatkozásában vizsgáljuk, hangsúlyozva, hogyan látszanak a börtönből a „kin-ti” kapcsolatok, miként értékeli interjúalanyaink a „benti” kapcsolataikat, illetve milyen értékelést kap mindez a fogvatartotti lét utáni „szabad” életből. Előjáróban megjegyeznénk, hogy mivel kutatásunk a börtönnépességen belül egy speciális célcsoport, a fiatal, első, viszonylag rövid (maximum 3 éves) börtönbüntetését töltő férfiak helyzetét, véleményét veszi górcső alá, joggal feltételezhető, hogy a többszörösen visszaeső és/vagy sokéves ítéletet töltő emberek esetében a fogvatartotti lét kapcsolathálózatokra gyakorolt hatása a kutatásunkban megfigyelttől eltérő lehet.

Miután az emberi kapcsolatok, különösen a barátság kérdéskörével, egyéni és társadalmi „hasznaival” számos korábbi publikáció részletesen foglalkozik,¹ ebben az elemzésben leginkább a börtönlétből adódó különleges vonásokra helyeznénk a hangsúlyt, annál is inkább, mivel a környezet alapvetően meghatározza a társas kapcsolatok jellemzőit (Barnett–Casper 2001: 465). A kapcsolathálózatok jellemzőinek részletes számbavétele a társadalmi reintegráció szempontjából is nagy jelentőségű, hiszen a rajtuk keresztül elérhető támogatás nagyon jelentős szereppel bír a szabadulás után, gondoljunk csak a lakhatás biztosítására, a munkakeresésre, de a szabadidő értelmes eltöltésére vagy az érzelmi támogatásra is, tehát a fogvatartottak vizsgálata kapcsán mind a sikeres visszailleszkedés, mind a bűnismétlés szempontjából kiemelkedő szerepet játszik a kapcsolat-hálózat minősége (Sapouna–Bisset–Conlong 2011).

Amennyiben jó a fogvatartottak közvetlen környezetükkel kialakított kapcsolatainak minősége, nagyobb valószínűséggel próbálnak elvárásaiknak megfelelni és a bűnözői

¹ Legátfogóbban lásd: Albert F. – Dávid B. *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég, Budapest, 2007.

életmóddal felhagyni. Az erős családi kapcsolatok ezt azzal segítik elő, hogy strukturálják a mindennapokat, valamint informális támogatást, ugyanakkor ellenőrzést is jelentenek. A tágabb kapcsolathálózat tagjaival, például barátokkal kialakított erős érzelmi kapcsolatok segíthetnek például abban, hogy „mások” érzéseit számításba vegyék, amikor fontolgatják az ismételt bűnelkövetést. Az egyén számára fontos mások és a tágabb kapcsolathálózat bizalma, és erős motiváló tényező a bűnelkövetéstől való tartózkodásban (Caverley–Farall 2011). Új munkalehetőségek vagy szabadidős tevékenységek is támogatják a bűnözés-mentes életvitelt azáltal is, hogy más kapcsolathálózatokhoz nyitnak utat. Welch et al. (2008) szerint is csökkenti a bűnelkövetést a társas támogatás. Az elmúlt évtizedekben világszerte a börtönnépesség drasztikus emelkedése (Kerezsi 2000), ezért egyre több kutatás foglalkozik a fogvatartottak börtönbeli élményeinek vizsgálatával, illetve ezeknek a visszaesés kockázatára gyakorolt hatásaival (pl. Nagin–Cullen–Jonson 2009, Hochstetler–DeLisi–Pratt 2010, Cochran 2012).

Ugyanakkor a kriminológia egyik alaptétele, hogy a bűnelkövetésben nagy szerepet játszik a környezet, azaz a delikvens viselkedés társas természete miatt már régóta kiemelt figyelmet fordítanak a kutatások a kapcsolathálózat, főként a kortárscsoport szerepére a bűnelkövetésben. Azaz sok esetben a börtönbe kerülésben, a bűnelkövetői magatartásban jelentős szerep jut a barátoknak, a kortársaknak: a bűnelkövetés és a barátság témáját taglaló szakirodalom jelentős része pont ezzel az aspektussal foglalkozik egyrészt a bűnözői karrier kialakulása (lásd pl. Akers et al. 1979, Haynie 2002, Meldrum–Boman 2013, Pratt et al. 2010, Vásquez–Zimmermann 2014), másrészt pedig az ismételt bűnelkövetés, a börtönbe visszakérés aspektusaiból (Uggen–Kruttschnitt 1998, Giordano–Cernkovich–Holland 2003, Weaver 2012).

„A bűnelkövetés második legjobb előrejelzője a korábbi bűnelkövetés után a bűnelkövető kortárscsoport-tagokkal fenntartott kapcsolat.” (Agnew 1991: 148) Egyébként ezt a tudományos kutatásokkal alátámasztott jelenséget a köznyelv is régóta tényként kezeli, amire a „rossz társaságba keveredett” vagy „aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók” mondások utalnak. Nem egyértelmű azonban a bűnelkövetés és a kortárscsoport kapcsolata. A ön-kiválasztódási modell (pl. Gottfredson és Hirschi) szerint a bűnözői viselkedés előfordulása megelőzi a szintén bűnelkövető barátok választását, míg a tanulási elméletek szerint fordított a kapcsolat, a delikvens barátok hatására lesz bűnelkövető a fiatal. Sutherland szerint akkor bűnöznek az egyének, ha a bűnözői kapcsolataik száma meghaladja a nem bűnözői kapcsolataik számát. Később a kutatók megállapították, hogy az egyéneket inkább barátaik viselkedése, mintsem attitűdjük befolyásolja (Jensen 1972, Matsueda and Heimer 1987; Warr and Stafford 1991, idézi Haynie 2002), azaz a barátok viselkedésének utánzása és a barátok viselkedése általi közvetlen megerősítés a legfontosabb tényezők (Akers 1985).

Azok a fiatalok, akik barátainak többsége bűnelkövető, nagyobb arányban válnak maguk is bűnelkövetőkké, mint azok, akiknek kevés ilyen barátja van, vagy egyáltalán nincs (Haynie 2002). A szocializációs elméletek, például a differenciális asszociáció, illetve a társas tanulás elmélet hívei ezt a kortárscsoport hatásának tudják be (Akers 1998). Mivel a fiatalok baráti körében lehetnek bűnelkövetők és nem bűnelkövetők egyaránt, nem mindegy, hogy a kapcsolathálózat ilyen szempontból mennyire homogén: amennyiben a kapcsolathálózat nem homogén, nem csak bűnelkövetőkből áll, kevésbé nyújt világos viselkedési iránymutatást, normákat és konzisztens értékeket az elvárt viselkedéssel kapcsolatosan.

Granovetter társadalmi beágyazottsággal (*social embeddedness*, Granovetter 1985) kapcsolatos elmélete rámutat, hogy miután egy kapcsolathálózatban a résztvevőknek fontos a viszonyaik fenntartása, a hálózat képes bizalmat, viselkedési elvárásokat generálni, és megerősíti a társadalmi normákat. Mivel főként fiatal korban kitüntetett fontossággal bírnak a kortárs kapcsolatok, a baráti hálózatok különösen alkalmasak arra, hogy hatékonyan befolyásolják az egyes tagok viselkedését.

Coleman kiemeli, hogy a beágyazottság társadalmi tőkét generáló erőforrás (Coleman 1988, 1990) a fiatalok esetében kielégíti többek között a társadalmi elfogadás, személyes identitás irányti igényüket. A kapcsolatokat előtérbe állító szemlélet szerint azok válnak bűnelkövetőkké, akiknek a baráti kapcsolathálózata lehetővé teszi és támogatja a bűnelkövetést. A nem delikvens barátok arányának emelkedésével a baráti kapcsolathálózatban keletkező társadalmi tőke növekvő mértékben teszi lehetővé a bűnelkövetést nem támogató normák, elvárások, viselkedések kialakulását. Ezért érdemes vizsgálni a baráti kapcsolathálózatok összetételét, szerkezeti jellemzőit. (Haynie 2002)

Haynie amerikai középiskolások baráti kapcsolathálózatának elemzése során azt találta, hogy egyrészt a legtöbb diáknak (56%) delikvens viselkedésű barátok szempontjából vegyes a kapcsolathálózata, míg 28%-nak csak delikvens, és csupán 16%-nak voltak teljes mértékben nem delikvens barátokból álló kapcsolathálózataik. A kizárólag delikvens barátokkal rendelkező diákok jelentősen magasabb mértékben voltak maguk is érintettek valamilyen delikvens viselkedésben, mint a vegyes, illetve a legkevésbé érintett, csak nem delikvens diákokkal barátkozók csoportja. Ugyanakkor a csak delikvens barátokkal rendelkezők az ismert más rizikótényezők tekintetében is rosszabb helyzetűek (egyszülős család, alacsony státusú szülők, segélyezett családok, rossz iskolai teljesítmény, alacsonyabb szintű kötődés az iskolához). A kutatás végkövetkeztetése az volt, hogy a delikvens és nem delikvens barátok aránya minden más vizsgált tényezőnél (például korábbi bűnelkövetés) fontosabb szerepet játszik abban, vajon a vizsgált egyén is érintett-e bűnelkövetésben. (Haynie 2002)

A magyarországi fogvatartottak baráti kapcsolatainak viszonylag részletes leírását találhatjuk meg a Váltósáv alapítvány (Csáki et al. 2006) kutatási összefoglalójában. Ez a kutatás 1000 fő kérdőíves vizsgálatán alapul, amit interjú vizsgálatokkal is kiegészítettek. A kutatás fókuszja életkor tekintetében (30 év alattiak) nagyrészt megegyezik jelen kutatás célcsoportjával, azonban a Váltósáv Alapítvány férfiakat és nőket egyaránt megkérdezett, illetve kifejezetten nem a rövid, hanem a hosszú ítéletesek helyzetére fókuszált. Ennek ellenére a vizsgálat baráti kapcsolatokra vonatkozó megállapításainak zömét jelen vizsgálat adatai is alátámasztják.

A börtönbe kerülés előtt – barátságok a börtön falain kívül

A börtönbe kerülés előtti barátságokról első információkat a börtönbüntetés ideje alatt gyűjtöttük interjúalanyainktól, tehát ezek számba vétele, jellemzése során erőteljesen érezhető a börtön-élmény alábbiakban bemutatott, erőteljesen (át)értékelő hatása.

Az egyik csoport a börtönből visszatekintve is alapvetően pozitívan szemlélte baráti kapcsolatait:

„Megértettük egymást, mindenki elmondta a maga gondját-baját, munka után mindig elmentünk, megittunk egy pár üveg sört a haverokkal, sosem volt veszekedés köztünk vagy harag, mindig megtudtuk beszélni mindent.” (103)

„Sosem problémáztunk vagy balhéztunk, hanem mentünk, megittuk a kis sörünket, azt’ akkor hazamentünk. Meg ilyen programokat csináltunk otthon: sütöttünk kint szalonát, meg bográcsba’ főztünk babgulyást. Úgy beszéltek meg mindig – ez jó kis barátom –, hogy minden hétvégén nála csinálunk egy jó kis halászlét szombaton, nálunk – meg ott anyukáméknál – meg pörköltöt meg ilyeneket. Mert meg tudtuk egymást érteni.” (103)

„Eljártunk moziba vagy egy sör mellett megbeszéltük az élet nagy kérdéseit, közösen próbáltunk valami munkát szerezni, meg tervezgettük, hogy is kellene tenni annak érdekében, hogy javítsuk az életszínvonalunkat (...) Nekünk például közös terveink voltak. Tehát mind a ketten hasonló világba szeretnénk volna továbbtanulni, hasonló munka érdekelt minket. Vagy ilyen jó ötletek. Tehát ha neki van egy jó ötlete, meg nekem is van egy jó ötletem, akkor akár ez egy barátságot vagy üzleti partnerséget eredményezhet. Ez így összehozza az embereket. Ez olyan, mint egy közös téma.” (107)

„Van kettő fiú, de inkább úgy mondanám, hogy az egyik a haverom, a másik a barátom. Ő 13 éves korom óta a barátom, és soha nem hagy cserben. Most is pénzt küld meg csomagot, anyunak ad pénzt az ügyvédre, mindig hívott, hogy ide menjünk vagy oda menjünk, sokat segített nekem, hogy ne csináljak hülyeségeket. Istenigazából ez a két barátom van, akik mindig a jó felé próbáltak vinni, de nem nagyon hallgattam rájuk.

De ha velük voltam, nem hagytak hülyeséget csinálni. 2010 óta nekik köszönhetem, hogy nem csináltam semmi hülyeséget. Pedig aztán voltak bajaim.” (119)

Vizsgálatunk alanyainak nagyobb része azt állítja, hogy vannak barátai, viszont többen fogalmazták meg a barátok teljes hiányát, többször a barátsághoz elengedhetetlenül szükségesnek tartott bizalom hiányával összefüggésbe hozva. Ez sok esetben valamiféle csalódás következménye, melyben számtalanszor a börtön is szerepet játszott, tehát retrospektív értékelés, de erre a későbbiekben még részletesebben is kitérünk.

„Nekem a gyerekeim a barátaim. Apám, anyám, testvérem. A mai világ nagyon elfajult, ki mer megbízni a barátaiban?” (110)

„Énszerintem barát nincs. Nem tudom elmondani, hogy miért nincs. Talán azért gondolom így, mert volt olyan ember az életemben, akiről azt hittem, hogy a barátom, és nagyot koppantam.” (115)

„Arisztotelész azt írta, hogy életében az embernek egy barátja lehet, vagy kettő. Na, most én is osztom ezt a véleményt, hogy az embernek az életében csak egy két barátja lehet, és énnekem ez még nem volt meg.” (112)

„Igazából csak a két szülőmre számíthatok, a nők jönnek-mennek, meg szerintem a barátok is.” (120)

Akinek nincs megfelelő baráti köre, ezt a fajta emberi támaszt a családi kapcsolatai révén próbálja vagy véli megtalálni (ezzel a témával részletesebben kötetünkben Biró Emese tanulmánya foglalkozik).

Külföldi kutatások azt találták, hogy a bűnözői tevékenység által erősebben fertőzött közösségekben a társadalmi tőke szintje alacsony, illetve hogy a visszaeső bűnelkövetők kapcsolati tőkéje, legalábbis a „legális” kapcsolati tőkéé, nagyon alacsony. Ezeket az embereket rokoni és baráti kapcsolataik károsodott volta kényszeríti arra, hogy bűnözői kapcsolataikra támaszkodjanak, ami nyilvánvalóan növeli a bűnisméltés kockázatát. (Webster–MacDonald–Simpson 2006)

A szakirodalom megállapításaival összhangban az interjúk nagy részében felmerült a baráti társaság szerepe magában a börtönbe kerülésben, több esetben akár a régi, „jó” baráti körrel szemben a börtönbe kerülést megelőző, viszonylag újabb keletű baráti kör negatív hatásaként.

„A régiek is csibészek, de nem így. Velük csajoztunk, buliztunk, ennyi. De az újak már ülték 10 éveket, náluk nem volt divat a munka.” (109)

„Igen, az alkohol, meg a baráti társaság is olyan volt, hogy nem kellett volna mennem velük. A régi barátaimmal semmi gond nem volt, elszórakoztunk.” (101)

„Rossz emberekkel voltam. Rossz volt az egész társaságom, a környezetem, ahol laktam, az vezetett ide. Rossz emberekkel voltam rossz helyen, sokszor.” (106)

„Már 6 évesen belekerültem a maffiába. Mert mindig a bátyámmal akartam menni, aztán megszerettek. És azt hittem, hogy barátok. Aztán most már azt mondanám, hogy inkább sorstársak, mint barátok.” (111)

„Igazából az ismerőseim két csoportra oszlottak. Ugye Budán nőttem fel, meg a nyolcadik kerületbe jártam második körbe iskolába, így erről a két helyről volt. (...) rossz társaságba én inkább Pesten kerültem bele, mint Budán. (...) Ott is ismerkedtem meg a bűntársammal. Rossz családi viszonya volt. Nevelőszülőknél volt a srác és felvették utána a pénzt, de nem lakott ott. Utcán lakott, utcára került és elmesélte az ő élettörténetét és megsajnálta. Bátyám és a nagymamám úgy gondolta, hogy nem hozzám való srác, és bajba fogok kerülni miatta. Akkor még eléggé befolyásolható voltam, meg őt tartottam a legjobb barátomnak akkoriban, és jött ez az ötlet általa, hogy a másik nem meri elvenni tőle a telefont, de akkor én biztosan el merem. Tehát ez a felbízgatás. Tíz balhét csináltunk, és akkor volt a kilenc hónap előzetesem utána.” (107)

„Be akartam kerülni, és ezt komolyan mondom. Hogy én legyek a vagány gyerek. Állandóan verekedtünk, meg minden. Vagánykodtunk, imponáltunk. De kinek? Azt nem tudom. Rossz példaképeket választottunk. Ez volt a baj.” (109)

„Együtt loptunk, együtt ittunk, egy helyen dolgoztunk, egy iskolában. Egy buliba mentünk mindig. Egy börtönben vagyunk... Most is egy zárkában vagyunk. Csak most már egy zárkában vagyunk, és nem beszélünk egymással.” (116)

„Ez a haveriség, barátság, ott szúrtam el az egészet.” (118)

„Általános iskola negyedikes koromban odakeveredtek állami gondozott srácok, akik később nevelőszülőknél laktak, és ők is odajártak az iskolába. Ők idősebbek voltak olyan 3–4 évvel, úgymond belevittek a rosszba. (119)

Ugyanakkor arra is találhattunk példát, hogy esetleg magának a baráti körnek a nemléte, a minőségi, valós kapcsolatok, kommunikáció, társas kontroll hiánya (Gottfriedson–Hirschi 1990) vezethetett a bűnözéshez.

„Hát előtte több szakközépessel [értsd: volt iskolatárs] tartottam a kapcsolatot. De inkább számítógépen, iwiw-en, myvip-en tartottuk a kapcsolatot, de találkozni nem találkoztunk. De amúgy az is lehet, hogy az ilyesfajta kommunikáció hiánya is meghatározta azt, hogy hülyeségeket csináljak.” (112)

Az interjúkban a barátok számát, létét firtató kérdésre elsősre többen „sok”, 5–10 vagy még több barátot emlegetek, de a részletesebb kérdések kapcsán szinte mindenhol meg-

jelentek a finomabb különbségtételek, leginkább az igaz vagy legjobb barát(ok) versus haverok szintjén. A megkérdezettek szóhasználatában ez leginkább a barát, illetve haver kifejezésben testesült meg. A barátság minőségének megítélésében a vizsgált csoportban kulcselem a börtönbe vonulás, a börtönlét tapasztalata, amit egyfajta „barátságteszt”-ként, a barátság minőségének megítélésére használnak az érintettek. Máshogy megfogalmazva, a barátság kulturális sémáját összevetették konkrét, barátaikra vonatkozó tapasztalataikkal, és ez az összehasonlítás sok esetben szomorú végkövetkeztetéssel zárult.

Az erre vonatkozó interjúrészletekből néhány fontos aspektus kiemelhető. A börtönlét fényében jelentősen átértékelődnek az eddigi baráti kapcsolatok. Van, aki rájött, hogy igazából nem is voltak barátai, azt a fajta kölcsönösséget, törődést, amit elvárt volna ebben a helyzetben, egyáltalán nem kapta meg, ezért egész korábbi kapcsolatrendszerét átértékelte, átminősítette. Több esetben a barátság szimmetrikus, adok-kapok jellegére vonatkozó elvárásaikban csalatkoztak. Ez az adok-kapok mind a kapcsolattartás, mind a kint lévő családtagok segítése vonatkozásában felmerült.

„Hát úgy néztek ki, mintha a barátaim lennének. Barátok, haverok, csak egyik napról a másikra minden más lett. Megváltozott még a levegő is.” (106)

„Vannak, de már nem érdekelnek a barátok. Kimegyek, szabadulok, akkor nem is foglalkozom senkivel. Nekem nincs már barátom. Nem is írnak, hogy mi van velem. Élek-e vagy halok. Nem is foglalkoznak velem. Amikor meg kint voltam, akkor egész nap melletttem voltak, azért, mert hoztam nekik mindig az alkoholt. Ennyi. (...) Amíg kint voltam, addig azt mondtam, hogy volt. De most már (...) össze-vissza írok levelet a barátaimnak és nem is válaszolnak. Akkor ez mi? Ez nem barátság! Csak akkor voltam jó, amíg volt pénzem. Most meg nincs.” (116)

„Én mindig azt mondom, hogy bajban látszik meg az igaz barát. Hogy nemcsak amikor szép és jó minden. Nekem most is vannak olyan barátaim, akik nem felejtettek el, több alkalommal képeslapokat küldenek, feleségemtől érdeklődnek, hogy mi van velem, ki-tartás. Barátság ez, oda vissza van. Tehát egy jó barát mindig bajban látszik meg, én azt gondolom, és nekem vannak ilyen barátaim.” (108)

„Nagy volt a kör, csak ugye amikor volt a baj, elég sokan elpártoltak. (...) Ha baj van, akkor nincs barátság (...) Talán két barát maradt meg, akire tényleg számíthattam.” (167)

„Ilyenkor ismerszik meg igazán az ember, hogy kik a barátok, amikor börtönben van. Kik azok, akik igazándiból maga mellett vannak. Ilyenkor kiderül minden, tiszta vizet öntünk a poharakba, ilyenkor kiderül minden. Kik voltak az álbarátok, meg kik voltak az igazi barátok.” (146)

„Most, hogy bekerültem, kiderült, hogy ki a barát. Sok álca barátom volt, aztán bekerültem és egy se lett. Se egy képeslap, se egy levél, ezek nem barátok. (...) Aki nem csak akkor barát, amikor nekem van sok pénzem, vagy bármim, hanem aki akkor is barát, amikor az ember bekerül egy ilyen helyre. És szüksége van egy levélre. Ettől barát a barát, hogy nem csak jóban van, hanem rosszban is.” (106)

„Kajakra bűnözőnek hisznek. Féltőlem, vagy nem tudom. Pedig együtt nőttünk fel, egy osztályba jártunk. Nem is tudom, kifalsult. Most már másokkal haverkodik, nem velünk. Úgy vettem észre, mintha félne tőlem. Pedig tudja, hogy nem bántanám soha. A 10-15 fős társaságból maradt 5-6 fő.” (109)

„Egy igazi barátnak ott kell lenni a bajban. Hogyha bajban vagyok, akkor számíthassak rá. Ennyit tudok, mert igazából nem volt tapasztalatom, nem volt jó barátom. Most jöttem rá. Mert ha lettek volna igazi jó barátaim, akkor ők még mellettem lennének most is. Nem sok szerintem százhusz forint egy borítékra, vagy arra, hogy jöjjön egy levél!” (126)

„Négy embert tartok barátomnak igazándiból, de most, hogy itt vagyok, megdőlt ez is, az egyikkel azért hébe-hóba beszélek telefonon, de egyetlenegyszer nem kérdezték meg mondjuk a nővéremet, feleségemet, édesanyámat, hogy tudnak-e valamiben segíteni, ha másba nem, esetleg fát vágni édesanyámnak. Nem tudom, én a barátot úgy tartom, hogy jóban-rosszban. Aztán lehet, hogy én tartom nagyon hülyén ezt az egészet, de nálam ez a barátság. (...) Jó, ha találkoznak az utcán, megkérdezik, hogy mi van a Csabival, de én ezt kevésnek tartom. Mert hogyha ez fordított helyzetbe történik, én biztosan megkérdeztem volna, hogy na, van pénz, tudsz csomagot küldeni, szóval én teljesen másképp tartom a barátságot, mint ahogy ők.” (117)

Néhányan számítottak arra, hogy a börtönbe vonulást követően néhány baráttal kevesebbük lesz majd, ezt szinte természetes következményként értékelik:

„Voltak, de most, hogy bekerültem, egy pár kiesett a kosárból, de erre számítottam, hogy ilyenkor egy-két barát elmegy. Akikkel napi kapcsolatban voltam és még egy levelet sem írt (...) A barátoknak 80%-a az, akivel már nem is tartom a kapcsolatot (...) Ilyen komolyabb azért 20 biztos volt. És abból maradt 3-4. De erre lehetett számítani.” (105)

A fenti interjúrészletek azt mutatják, hogy sok baráti kapcsolat nem megy át ezen a „vizsgán”, ugyanakkor ritkábban, de az ellenkezője is előfordul, azaz olyan kapcsolatokról is kiderül, hogy a börtönmélny hatására lényeginek tartott vonásokat hordozza, amelyekről korábban nem feltételezte azt az interjúalany.

„A börtönben rájön az ember, hogy ki a barát. (...) a legjobb barátom, aki tíz évig volt,

az most már nem barát. A barátnő által (összeszúrta a levelet a gondjaira bízott barát-nővel). De van egy srác, aki idősebb nálam és vele nagyon régen találkoztam, viszont megtudta, hogy itt bent vagyok (...) és szó nélkül írta a levelet, küldött egy kapcsolattartót, és akkor mire van szükséged, meg tettem fel neked tízezer forintot, ha van valamire szükséged, akkor írd. Azt mondom, hogy ő az egyetlen, aki a barátok közül (...)" (113)

„Ez olyan vízváltató volt. Kiderül, hogy ki az, aki a pénz és a fényűzés miatt volt barát, és ki az, aki tényleg barát. Akik a legjobban mondták, hogy ott leszünk, most kerültek csak elő, hogy bántalmazták őket és segítsek. Kérdeztem, hogy másfél évig hol voltatok? De volt, aki az elejétől végig mellettem volt, és bármit kérek, segítenek. Volt, akiről nem is gondoltam vagy rosszban voltunk, és bekerültem és itt van. Szóval kellemeset is csálódtam.” (102)

„Itt bent látszik, hogy kik a jó barátok.” (114)

„ (...) erősödött ez a kötelék. A legjobb barátommal is, nem csak mondta, hogy segíteni fog, hanem segített is. Nem olyan, mint a másik, aki még a kapcsolattartóit se küldte vissza.” (130)

A fenti idézetek egy részéből is kitűnik, hogy sok esetben alapvető jelentőségű a barátság szempontjából, hogy egy barát bekerül a kapcsolattartók körébe vagy nem. Több esetben a barátnak hitt emberek nem válaszoltak a börtönből küldött kapcsolattartói felkérésre. Emellett az idő múltával sokszor elkopnak a kapcsolatok, még ilyen viszonylag rövid idő alatt is.

„Egy kinti barátomnak, akit tényleg nagyon jó barátomnak tartottam, és hát nem küldte vissza a kapcsolattartóit.” (138)

„De most, hogy bekerültem, azért mentek a kapcsolattartások rendszeren, levelezések, telefonátvitel, de így, hogy már eltelt egy pár év, már nem üzenünk egymásnak, meg már nem is vagyok rájuk kíváncsi. Az elején egy-két közelebbi ismerőssel, még ha telefonálhattam hívtam őket, meg mentek a szüleimhez, küldtek ezt meg azt a csomagomba, aztán egyről a kettőre semmi, megszűnt minden.” (123)

„Az elején nagyobb elánnal jöttek a levelek, aztán kívülről nyilván megunja az ember, most már van aki csak havonta egy levelet ír, de van, akitől szinte minden nap kapok levelet, pedig beszélünk is telefonon, de azért heti két levél biztos, hogy jön tőle.” (131)

„A bekerülésem után szép sorban lekoptak ezek a barátságok.” (133)

Interjúalanyaink között kisebbségben voltak azok, akik úgy élték meg, a börtönlét nem változtatja meg korábbi baráti kapcsolataikat, sőt, volt, aki szerint inkább elmélyítette ez az élethelyzet a baráti kapcsolatok egy részét.

„Vagy úgy maradt, vagy erősebb lett a viszony.” (147)

„Végig kitartottak mellettem.” (307)

Vannak esetek, amikor azonban a baráti kapcsolatokra vonatkozó elvárások nem teljesülése ugyan rossz érzéssel tölti el az embereket, de nem értékelik a kapcsolatot végleg megszüntető történésnek.

„Barátom van, akire amúgy úgy azt mondom, hogy kiemelkedő. Haragszok rá, hogy nem kérdezte meg a feleségemet meg a gyereket, hogy mi van vele, de őt tényleg barátomnak tartom.” (117)

Nagyon fontos elem, hogy a barátságteszten átment barátokra a szabadulást követően is számítanak majd. Ennek a várakozásnak a teljesülését a vizsgálat longitudinális jellege miatt vizsgálni is tudjuk.

„Laci az egyetlen, aki napra pontosan tudja, hogy mikor szabadulok, azt hiszem ő fog jönni értem, ő jól fog fogadni azt tudom. A másik kettő is, de ő a legjobbban. És ennek örülök, ő a legjobb barátom.” (117)

„Mert haverok azok vannak. De igazi az egy van. Minden pillanatban segít, tud jókat mondani, meg is hallgatom, meg meríték is belőle. Örülök is neki, hogy van. Levelet is mindig ír. Tegnap is kaptam. Mindig ír levelet. Alig várom, hogy küldjek neki. Eljön értem, és nem kell a szabadulásomnál buszoznom, hanem itt lesz és megyünk haza.” (104)

A börtönbeli tapasztalatok tehát kikristályosították az igaz barátságra vonatkozó elképzeléseket: barát az, akire mindenkor számítani lehet, a barátság szimmetrikus, kölcsönösen segítő, intim kapcsolat. A baráti és rokoni kapcsolatok közti határok elmosódását is jelzi, hogy több interjúban felmerült egyrészt az, hogy egy adott személy már annyira jó barát, hogy olyan, mint egy testvér, sőt, több/jobb annál, illetve, hogy egy adott testvér az, aki a legjobb barátok között is helyet kap, nem (csak) testvérként, hanem igaz barátként van jelen az adott személy kapcsolathálózatában.

„Minden helyzetben segít. Ha lelkileg kell segíteni, meg tudok vele mindent osztani. Mélyebb dolgokról tudok vele beszélgetni. Olyan dolgokról tudok vele beszélgetni, ami úgy megérint és nem mondom el senkinek. Ha jó, ha rossz, őneki elmondom, és ugyanígy van velem. Azt is tudjuk még, hogyha fáj a kisujjunk.” (104)

„Aki bajban is barát. Nem csak akkor, amikor Fanta, buli, minden van. Azt nem tartom igazi barátnak. Például ez, aki van, ez igazi barát. Sőt testvérenek is mondanám, mert többet segít, mint testvérem.” (110)

„Mitől barát a barát? Hogy amikor a legnagyobb szükség van, akkor is támogatja, és

nem csak akkor, amikor Hawaii, dízsi, napfény. Szerintem ettől barát a barát.” (107)

„Jóban-rosszban együtt vagyunk. Ha bekerülök a börtönbe, akkor is keres, jön hozzám, érdeklődik, segít bármiben. Nem az, hogy elfordul, mert ez börtönös. Megőríz titkokat. Bármikor fel lehet hívni. Segít bármikor. Nálam ez a barát.” (109)

„Nekem a legjobb (barát), akiben bízom. Nekem ez a személy a bátyám. Akiben száz százalékig megbízom, és az életemet adnám érte, és minden titkom az övé. Ha székely, ha nem, nekem a saját testvérem a legjobb barátom.” (111)

Honnan vannak a barátok? A magyar átlagnépességhez hasonlóan (Albert-Dávid 2007) a börtönbeli vizsgált csoport barátainak jelentős része is az iskolából, munkahelyről, illetve főleg kisebb településeken a lakókörnyezetből, szomszédságból származik. A legjobb barát esetében a kapcsolat hosszú távú megléte alapvető elem, sok esetben a szülők ismerték egymást, vagy egy helyen laktak, együtt jártak akár már óvodába is:

„Kiskorom óta [a barátom]. Oviba együtt jártunk, suliba. Együtt nevelkedtünk fel.” (117)

„A munkatársaim, azok a barátaim is.” (101)

A vizsgálatunkba került kábítószer-használók baráti kapcsolatai nagyon megsínyleték a drogfogyasztást, a régi barátok közül többen meghaltak vagy csak a drognak élnek. Jobb esetben megmaradtak a családi kapcsolatok.

„Persze van egy-kettő [barát]. Aki nem falsult ki, nem vitte el a kábítószer. Persze vannak olyanok, akik nagyon megcsúsztak, van, aki meghalt, van, aki csak a kábítószernek él... Mert az embernek a testvére mellett vannak barátai, de sajnos én drogos életmódot folytattam és nekem ilyenek nincsenek. Mindegyik átverte, becsapta a másikat, de a testvérem nem ilyen.” (111)

A barátság tartalmáról is sok interjúból képet kapunk. A férfiak barátságai többnyire közös tevékenységeken, hasonló érdeklődési körön alapulnak (Rubin 1985, Bruckner-Knaup 1993, Fehr 1996), ezt jól tükrözik az alábbi interjúrészletek is.

„Soha nem sértettük meg egymást, nem hazudtunk, teljesen őszinték voltunk egymáshoz, segítettünk mindenben egymásnak.” (108)

„Ha nem kell dolgozni, szalonnát sütünk, strandolunk, piázgatunk, ilyeneket.” (109)

„Baromkodtunk, poénkodtunk, mászkáltunk össze vissza, bandáztunk össze-vissza, iszogattunk, kábítószer is fogyasztottunk együtt. (...) Igazából azt, amit egy jó haverral egy jó baráttal meg lehet csinálni, azt mind megcsináltuk. Sülve-főve együtt voltunk.” (115)

„Elmentem a barátokkal csatangolni, moziba vagy beszélgettünk. (...) Mivel mindegyik más társaság, másfajta ember, mindenkivel mást szoktam csinálni. Egyikkel pecázni megyek, a másikkal kocsmázni, csocsózni kicsit. Másikkal meg kocsikázni, ő ilyen kocsi fan. (...) Mindegyiknek megvan az egyedisége, miért szeretem, miért kedvelem őket.”
(120)

A börtönben

A fogvatartottak kapcsolatainak két fő vizsgálandó metszete van: egyrészt a „kinti” emberi kapcsolatok, másrészt az intézményen belüli, rabtársakhoz, személyzethez fűződő kapcsolatok. Clemmer gyakran idézett prizonizációs elmélete szerint amennyiben a fogvatartottak intézeten kívüli személyi kapcsolatai jók, ez a rabtársadalom értékrendjének átvétele ellen hat (Clemmer 1940, idézi Papp 2012). Papp (2012: 22) ugyanakkor rámutat, hogy számos kutató a kinti kapcsolatokat eleve pozitívnak, nem kriminogénnek tekinti, noha ez nem feltétlenül igaz, hiszen sok esetben pont a családi és baráti kör hatására lesznek bűnelkövetők, így a további kapcsolattartás pontosan megerősíti a börtöntársadalom normáinak elfogadását. A fogvatartottak nehezen tudják kielégíteni interperszonális szükségleteiket a börtönben (Cooke–Baldwin–Howison 1990). A börtönökben mint totális intézményekben általában nagyon magas a stressz szintje, ami különösen szükségessé tenné, hogy az egyén rendelkezésére álljanak támogató kapcsolatok, habár léteznek olyan kutatások is, amelyek a börtönben a civil életben tapasztaltaktól eltérő mintázatot mutatnak ki a pszichés stressz és a támogató kapcsolatháló léte között (Lindquist 2000).

Corley (2001) szerint a férfiak a börtönben két fő ok miatt barátkoznak: a védelem vagy kényelmi okok miatt. A börtönbeli barátságok minőségére hatással van egyrészt a „férfiasság kód”, azaz légy férfi, légy kemény, ne mutass gyengeséget, ne engedd, hogy mások tudjanak a problémáidról, a veled kapcsolatos személyes részletekről, ne légy törődő; másrészt a „börtön kód”, azaz törődj a magad dolgával, vedd meg magad és akik veled lógnak, és ne járjon el a szád. Egyik elvárt viselkedésmód sem kedvez a hosszan tartó valódi barátságok kialakulásának. Ennek ellenére persze szövődnek barátságok a börtönben is, mivel másrészt a hosszan tartó összeczártság pompás alkalmat is kínál új kapcsolatok kiépítésére, elmélyítésére. Ugyanakkor amennyiben kialakulnak tartalmas barátságok, fajsúlyos kapcsolatok (főként hosszú ítéleteket töltők között), ezek akár vissza is vonzzák az embereket a börtönbe, mivel szabadulás után hiányoznak a „benti” kapcsolatok. A börtönbeli barátok szabadulás után természetesen támaszul is szolgálhatnak egymás számára. Főként a hosszabb ítéletek miatt a börtönbüntetést megelőző kapcsolatrendszer akár teljes megszűnésével is számolni lehet, így a szabadultak éppen

korábbi, „benti” barátaik segítségével tudnak munkát vállalni, lakhatáshoz jutni.

A börtön sok szempontból nem jó színhely a barátságok számára. Kockázatos barátkozni a rabtársakkal, a börtönőrökkel, és nehéz barátkozni a kint lévő emberekkel – ez mind a létező barátságok fenntartására, mind újak szerzésére igaz. A börtön a legtöbb fogvatartott számára ellenséges, negatív környezet, ahol mindenki túlélni akar, az elítélteknek védeniük kell javaikat, reputációjukat, testüket. A paranoia adaptív stratégia a börtönben, kevésbé leszel áldozat, ugyanakkor így nehéz megbízni bárkiben, jobb nem közel engedni másokat. Ezért a börtönkapcsolatok sekélyesek és rövid életűek, nem barátságok, inkább baráti jellegű kapcsolatok, amelyek az adott pillanatban megszüntethetők. A börtönkódex a smasszerekkel való barátkozást is tiltja, mivel gyanút kelthet, hogy az illető besúgó. Emiatt a fogvatartottak megpróbálnak minél kevesebbet, illetve mások jelenlétében beszélni az örökkel. Új kinti barátokat szintén nehéz szerezni, bár nem lehetetlen.

A börtönbe kerülés előtti kapcsolatok fenntartásához kell a kontaktus, valamiféle interakció, ennek hiánya meggyengíti a kapcsolatokat. Sokan otthonuktól távol vannak bebörtönözve, a kapcsolattartás (pl. telefonálás) költséges, többen nem tudnak rendesen írni, vagy nem érzik ezt megfelelő eszköznek, így a levélírás mint a kapcsolattartás eszköze sok esetben szintén nem jól működik. Holt és Miller 1972-ben végzett vizsgálata (idézi Wright–Wright 1992: 5) azt találta, hogy azok a fogvatartottak, akiket senki sem látogatott meg börtönbüntetésük alatt, háromszoros arányban váltak visszaesővé, mint azok, akiket legalább háromszor meglátogattak. A látogatás pozitív hatását mind a börtönbeli magatartási problémák csökkentése, mind az ismételt bűnelkövetés szempontjából több vizsgálat is kimutatta már (Lembo 1969, Jiang–Winfrey 2006, Lahm 2008). Ezen összefüggés egyik lehetséges hatásmechanizmusa az, hogy a látogatások segítenek fenntartani a fogvatartottak társas kapcsolatait és növelik társadalmi tőkéjüket, ami másfelől abban is segíti őket, hogy ne azonosuljanak a deviáns bűnözői szubkultúrával (Cochran 2012). Az utóbbi aspektusnak különösen első büntényes fogvatartottaknál van kiemelkedő jelentősége. Sajnos annak ellenére, hogy – amint azt a tanulmány bevezető részében már bemutattuk – a támogató emberi kapcsolatok a szabadulás után a sikeres társadalmi reintegráció kulcsfontosságú elemei lennének, a kutatás időpontjára vonatkoztatva kijelenthető, hogy a rendszer nem sokat tett a létező emberi kapcsolatok fenntartásának előmozdításáért, még kevésbé új kapcsolatok kialakításáért, annak ellenére, hogy végül is az ehhez szükséges infrastruktúra kiépített, és a látogatások gyakoriságának növelése, támogatása más programokhoz képest sokkal kisebb költséggel megoldható lenne. Magyarországon a gyakoribb beszélők bevezetésének sajnos jelentős korlátja a felügyelők és a nevelők (reintegrációs tisztek) intézetekre megállapított nagyon alacsony létszáma.

Az elítéltek kapcsolattartási nehézségeivel összefüggő problémákat tekintve minden bizonnyal pozitív elmozdulást hoz Magyarországon a 2015-ben hatályba lépett új büntetés-végrehajtási törvény, mely a reintegráció több dimenziójára a korábbi szabályozáshoz képest jobban fókuszál, nagyobb intézményesített támogatást nyújt (pl. foglalkoztatás, lakhatás a szabadulás után) (Felkai 2013: 5). A börtönbe kerülést megelőzően létező kapcsolathálózat tekintetében az új törvényben lehetőség nyílik arra, hogy *„a fogvatartottak kommunikációs lehetőségei (a rezsimszabályokhoz igazodva) kiteljesedjenek. A kapcsolattartás klasszikus formái kibővülnek a számítógépes levelezés, videótelefon és mobiltelefon alkalmazásával. A hatályos szabályozás szerint a vezetékes telefont a fogvatartottak csak meghatározott időtartamban használhatják, amelyhez szükséges a személyi állomány jelenléte is. A speciális, külön a büntetés-végrehajtás számára készített mobiltelefonok alkalmazása lehetővé tenné, hogy a fogvatartott a hozzátartozóját szélesebb időkorlát között érje el.”* (Schmehl 2013: 20)

Kutatásunk idején még a korábbi, 1995. évi CVII. törvény volt hatályban, amely szintén tartalmazta a sikeres társadalmi visszailleszkedés érdekében a fogvatartottak támogatását személyes kapcsolatrendszerük fenntartásában, elsősorban meglevő családi kapcsolataik tekintetében (Hatvani 2006: 52), megállapítva, hogy *„az elítéltek jelentős részénél a tartós családi kapcsolatok megteremtése és fenntartása kedvezőtlenül alakult.”* (Ibid.) Noha a fő hangsúly a családi kapcsolatok fenntartásán illetve rendezésén volt, a büntetés-végrehajtási intézetek feladatai közé tartozott minden olyan személyes kapcsolatfelvétel támogatása, amely az elítélt jövőbeni életének rendezéséhez hozzájárulhat. (Hatvani 2006)

A kapcsolattartás kutatásunk alatt hatályos törvényben szabályozott formái a levelezés, a látogatás, a csomagküldés, a távbeszélő használata, valamint a rendkívüli eltávozás volt. A törvény az elítélt jogaként tette lehetővé a korlátozás nélküli levélváltást a hozzátartozókkal, ugyanakkor a hozzátartozókon kívül a kapcsolattartás joga az adott büntetés-végrehajtási intézmény engedélyéhez kötődött. Látogatásra legalább havi rendszerességgel volt jogosult egy elítélt, egy időben két felnőttet és két kiskorút lehetett fogadni. A látogatás körülményeit, időtartamát is szigorú szabályok foglalják keretbe. Az intézet által kijelölt telefon használatának mikéntjét a házirend előírásai szabályozták. Bizonyos kapcsolatot jelent a külvilággal a külső munkahelyen dolgozás, az intézetből távollétek (félbeszakítás, rövid tartamú eltávozás, kimaradás, enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása keretében eltávozás és látogató intézeten kívül fogadása stb) (Vókó 2014). Ez utóbbi lehetőségek előfordulását azonban csak nagyon kevesen említették, ami azért érdekes (és nem túl biztató), mert eleve rövid ítéletes, a szabadulástól időben nem távol levő interjúalanyaink visszailleszkedése szempontjából ezek alkalmazása elméletileg nagyon is indokoltnak tűnik.

A kinti emberi kapcsolatok fenntartásának korábban már említett nehézségeit, korlátozottságát, drágaságát több alkalommal említették a fogvatartottak.

„800 forint 5 perc, úgyhogy elég drága a telefon. Levelezés is. Mindenki hajt, hogy jutalom-beszélgetést szerezzen. Erre a hónapra csak egy beszélőt tudtam szerezni, meg is a veszekedés. Meg mindig unszolnak, hogy írjak, mondom: mit írjak? Minden nap beszélünk, és nem történik semmi, bezzeg ők amúgy ritkábban írnak.” (102)

„Barátok nem írnak, nem mennek oda a telefonhoz anyukámhoz. De nem is akarom tartani velük a kapcsolatot. (...) A börtön az embernek a kapcsolatát nem ápolja, csak rontja. Mivel nem tud érintkezni meg beszélgetni, ez nem ápol semmit.” (106)

„Azért azt én sem bírnám anyagilag innen bentről, hogy mindenkinek egy levelet írjon az ember.” (113)

Emiatt néhányan tudatosan szelektálnak, és a legfontosabbnak ítélt családi kapcsolatok fenntartására összpontosítják erőforrásaikat:

„Barátokkal megbeszéltem, hogy majd ha kimentem, sokat fogok velük lógni, de most inkább azt a keveset, amit lehet, a szűk családdal szeretném.” (103)

„Két barátom is van kapcsolattartóként, de főleg anyámékkal tartom a kapcsolatot meg a barátnőmmel.” (120)

A rendelkezésre álló, fentebb ismertetett kutatási eredmények tükrében a reintegráció esélyét rontja az, hogy praktikus okok miatt a fogvatartottak kénytelenek legerősebb kapcsolataikat a gyengébb, ugyanakkor sokrétűbb erőforrásokhoz utat nyitó kapcsolatok (Granovetter 1973) rovására fenntartani.

Van, aki meg sem kísérli a kapcsolattartást a barátokkal, kimondottan azért, nehogy kellemetlen helyzetbe hozza őket. Lehetséges persze, hogy nem tudatosan ezzel a stratégiával védi magát a csalódástól, visszautasítástól is:

„Barátoknak nem küldtem kapcsolattartóit, mert nem akartam, hogy kellemetlenül érezzék magukat, hogy én azért küldöm ki, hogy akármit kérjek tőlük.” (108)

„Föl se vetem, mert ha nem írna vagy nem úgy alakulna a helyzet, megharagudnék rá, és akkor megszűnne vele minden kapcsolat. Főleg innen bentől elküldeném a búsba hogy ennyi volt, meg így meg úgy. És akkor inkább nem. Majd kimegyek. (...)” (125)

Olyan véleménnyel is találkoztunk, hogy van, aki egyszerűen nem akarja, hogy barátai börtönben lássák, mert ezt szégyenként éli meg.

„Tartanak a kapcsolatot [a barátok], megmondom az őszintét, én nem akarom, inkább csak a családot, jó, őelőttük is szégyellem magamat.” (142)

Mint fentebb már említettem, a börtön számos szempontból nem kedvező terep a barátságok kialakulásához, és ezt a nézetet több interjúalanyunk is osztja. Ennek számos okát beazonosítják, például a bizalmatlanságot, az általános légkört, a szabad elhatárolásból szervezett közös programok és a (bizalmas) beszélgetések hiányát.

„Azt mondják, hogy börtönben nem jó barátot szerezni.” (107)

„Én azt mondom, hogy itt bent nem lehet. (...)” (101)

„Barátság itt nem történhet. Haverság az igen. Az történhet. Nem tudja az ember úgy elengedni magát, hogy barátság legyen vagy olyan, ami valahogyan közös. Szerintem nem lesz rá alkalom. Azt, hogy párszor szót váltunk lehet, de hogy közös programjaink legyenek vagy összejárjunk, szerintem nem.” (104)

„Van egy ember, akivel kint is ismertük egymást, gyerekkorunk óta együtt nevelkedtünk, ismerjük egymás családját, stb. Vele más, de vele is csak hetente egyszer-kétszer barátkozok.” (109)

„Itt mindenki elvan a kis maga világában, aztán ennyi.” (103)

„Van egy pár ember, akivel elbeszélgetünk, de barátom az nincs.” (109)

„Így nem szoktak elbeszélgetni. A kártyázás szokott menni, semmi más.” (118)

„A börtönben ugye nincs haverság, egy ember van, akivel beszélgetek összesen.” (128)

„Nincsenek olyan barátaid, hogy odamész, finoman lekezelisz velük, itt mindenki csak azt nézi, hogy cigije, kávéja legyen. Meg alsó ágya. Nem érdekelnék engem az ilyenek.” (140)

„Minthogy börtönben vagyunk, nem lehet közel engedni az embereket. Mert hogyha valami van, akkor úgyis mellette fogok állni, de most akkor miért csináljak magamnak rosszat? Nem engedek a bizalmamba senkit, hogy tudjanak a dolgaimról. (...) Általában ami itt szűrődik ki barátság, az kamu. Ha meg lesz mégis barátság, akkor ott kint bűnözni is fognak együtt.” (140)

„Nagyon sok dolgot tanultam a börtönben. Olyan, hogy barát, nincs. Hiába a barátom, meg tényleg egymás szájából eszünk, de sosem lehet tudni, hogy mi a hátsó szándéka. Mert lehet, hogy a legjobb barátom árul el.” (202)

A lehetséges, Fiáth Titanilla által (2012) is leírt börtönbeli szerepek minden bizonnyal erőteljes meghatározói a börtönbeli kapcsolatrendszereknek, ezekre azonban – feltehetően az interjúk időben korlátozott és sok témát felölelő volta miatt – vizsgálatunk alanyai nem tettek utalásokat.

A beszélgetések zömében megjelent a törekvés arra, hogy lehetőleg jó, problémamentes kapcsolatot alakítsanak ki mind a rabtársakkal, mind a személyzettel, támogassák egymást, amiben lehet, de alapvetően mély kapcsolatok kialakulásától tartanak.

„Mindenki, aki bent van, felvesz egy stílust, egy szerepet vesz fel, kiszabadul az ember, eltelik pár nap, akkor mutatja meg igazából az igazi arcát. Itt csak egy-egy kis részletet, egy csipetnyit kap az emberből. Itt mindenki csak egy szerepet játszik, igazából teljesen nem mutatja meg önmagát, mert kihasználnák ezt a dolgot.” (120)

„Elvagyok velük meg elbeszélgetek, de közelebbi barátságot nem szeretnék, megtartom a határokat.” (124)

„Próbálok távolságot tartani. Annyira nem jó itt közel kerülni senkihez, mert az itteni emberek nagy része is olyan közegből jött, hogy érdekbárátok voltak, szóval nyolcvan százalékra igaz, hogy érdekbártságok fűződnek itt egymáshoz. És hát próbálok távolságot tartani mindenkivel, hogy na jó, most itt állj, és kész. Zárkán belül vannak rabtársak, akikkel hasonlóan gondolkodunk, de nem keresem meg őket szabadulás után. Igazából ezt az emléket én teljesen eltörölném. Visszatartó erőnek jó, de emléknek nem.” (133)

„Én nem akarok barátkozni itt bent, nem tudom, hogy ki milyen ember, érti? Lehet, hogy csak elmondja magáról, hogy milyen fasza gyerek, aztán ki tudja, hogy miért ül börtönben, meg milyen az élete neki ott kinn.” (136)

Vannak, akik megfogalmazták, nem is érdemes túlságosan belebonyolódni egy kapcsolatba, mert az egyik fél valószínűleg előbb szabadul, vagy mert a szabadulás után a kapcsolat fennmaradásának nincs sok esélye, többek közt például a lakóhelyek távol-sága miatt. Annak ellenére, hogy a legtöbben negatívan állnak a börtönbeli barátkozáshoz, mivel *„itt senkiben sem lehet megbízni”*, elég sokan említenek bent is barátot. Abból a szempontból ez teljesen érthető, hogy a tartós bezártság alkalmat is kínál egy kapcsolat elmélyülésére, így a börtönben is kialakulnak új baráti kapcsolatok.

„Nem nagy a kilenc hónap, de ha mégis kilenc hónapig össze van zárva egy zárkában, emeletre két ember, akik mindennap találkoznak és beszélgetnek, és helyel-közzel megbíznak egymásban és megtárgyalják a dolgokat, akaratlanul is kialakul egy haveri, úgymond baráti kapcsolat. Előfordulhat, hogy egy-két emberrel esetleg kint is tartom majd a kapcsolatot.” (107)

„Van olyan, akivel jobban kijövök. Akivel ott kint is találkozni fogok, van egy olyan 3–4 ember, (...) akikkel itt bent együtt osztottam a kaját.” (112)

„Például kapcsolattartóm, XY, ő nyirádi, vannak közös barátaink, én nem ismertem ott

kint. Itt bent megismertem, zárkatársak voltunk és vissza is küldte a kapcsolattartóit, amint kiment. Ő kérdezte, hogy segíthetek-e valamiben.” (113)

„Én mondtam, hogy meg szeretném ismerni kint is, és mondta, hogy akadály nincs, csak messzebb lakik mint én.” (118)

Az erőforrások megosztása, egymásra támaszkodás is elmélyít egyes kapcsolatokat:

„Volt olyan ember, kettő is, akivel úgymond rinyóban voltam. (...) nálunk ez úgy működik, hogy a lakatomhoz volt három kulcs, egy nekem egy neked, és akkor te is adjál egyet. Tulajdonképpen közösben voltunk. Kávéban, dohányban, kajában. Őket elvitték a zárkából (...) egy másik zárkába. Attól függetlenül ugyanúgy adunk egymásnak. Övelük kiemelkedően jó kapcsolatunk van.” (115)

Ezekben a börtönkapcsolatokban, mint általánosan is jellemző, a homofília elve érvényesül, magukhoz hasonló barátokat keresnek az elítéltek (dolgozik, egy környékről valók, együtt jártak dolgozni a börtönből, szintén családok, egy időben szabadulnak stb.). A kutatásunkban vizsgált célcsoport esetében fontos, gyakran emlegetett szempontként jelenik meg, hogy az adott barát szintén „első büntényes, nem idevaló”, illetve a kapcsolatra vonatkozó elvárások között fontos a kölcsönösség, és hogy segítsék majd egymást a szabadulás után is.

„Én a dolgozó szinten vagyok, azok mind normális emberek, nem csinálnak balhét.” (101)

„Gyuri bácsi 55 éves és vele fejben nagyon megtaláltuk az összhangot, nem is gondoltam volna. Ő is először van itt, öt évet kapott.” (102)

„Nekem lesz egy pár olyan ember, akiknek segíteni fogok, ha kijönnek, és amíg bent vannak, addig is, amiben tudok.” (102)

„Itt az egyik barátommal is egy zárkán vagyok vele, és megértjük egymás. Elfogadott barátjának, és én is elfogadtam barátomnak. (...) Beszélgetünk, ha kimegyünk, tervezük, ha kimegyünk, akkor találkozzunk, megyünk próbálunk egymásnak segíteni, meg ilyenek.” (103)

„Van egy orosz, négy kilométerre lakunk tőlük, ő az egyik rabtársam. Vele elég jóban vagyok.” (104)

„Három ember is van, akikkel pár napos különbséggel szabadulunk, és én megígértem nekik, hogy ide fogok jönni, és majd én hazaviszem őket. Szeretném megnézni, hogy ők hogyan élnek, meg szeretném, ha ők is feljönnének hozzánk, szeretném tovább tartani a kapcsolatot.” (117)

„Van bent egy barátom, akit megismertem. Vele elleszek. Ő is három családós. Nekem is van barátnőm. (...) Kint nem ismertem, de kint közel lakott hozzám. Itt bent megismertem, mintha testvérek lennénk. Amikor először idejöttem segített mindenben, odaállt mellém, bármiben. (116)

„Biztos vagyok benne, hogy lesz egy-két személy, akivel a szabadulás után is megkeressük egymást, mert tényleg nagyon normális emberek.” (108)

Minden bizonnyal a börtönbeli, a korábbi kapcsolatok tartósságát, mélységét illető élmények hatására sokan megemlítik, hogy majd a szabadulás után derül ki, hogy valóban működőképes-e a barátság.

„Egy (ember) van, aki normálisabb is és ugyanabban a helyzetben van, mint én. Vele normálisabb a kapcsolat, de azért nem mondanám barátnak. Az az igazi barát, aki bajban is melletted van meg jóban is, azt itt bent nem lehet megtudni szerintem.” (119)

„Szerintem egyelőre börtönbarátság, nem tudom, hogy kint hogy lesz.” (105)

Vannak, akik a visszesés esetleges lehetősége miatt utasítják el még a gondolatát is annak, hogy a börtönbeli haverokkal a szabad életben is folytassák a kapcsolatot:

„(...) el szeretném kerülni, mert egyik se először van bent, és nem szeretném megadni azt a lehetőséget, hogy esetleg őmiattuk vagy az ő befolyásukból én csináljak valamit.” (115)

„Én nem nagyon erőltetném, hogy kint. Van elég barátom kint is, megvan a környezetem, nincs erre szükségem.” (120)

„Ha még olyan első bűntényes is, mint én, ezek olyanok, hogy visszajönnek, és ezekkel nem szeretnék, nem is akarok tartani kapcsolatot, hogy esetleg belevigyenek valamibe. Nekem a kinti barátaim bőven elegenden vannak.” (124)

„Itt benn a börtönben nincs barátom, és nem is lesz. Itt haverok vannak, akikkel jobban megy az idő, de itt nem tervezek barátokat szerezni semmiféleképpen sem.” (127)

Az interjúk alapján úgy tűnik, azok, akiknek a börtönön kívül nincsenek barátai, illetve csalódtak bennük, nagyobb eséllyel próbálnak a börtönben létrehozni olyan kapcsolatokat, amelyekre szabadulás után is támaszkodhatnak majd.

„Kint nekem már barátok nincsenek. Itt bent ez az egy. (...) Elterveztük azt is, hogy én most szabadulok jövő hónapban, ő meg március ötödikén, és jövök elé Kaposvárra.” (116)

A barátokkal kapcsolatos, szabadulás utáni időszakra vonatkozó várakozások

A kutatásban kitértünk arra, hogy a különféle emberi kapcsolatok hogyan alakulnak majd a megkérdezettek szerint a börtönbüntetés letelte után. Vannak, akik meglehetősen pozitív elvárásokkal rendelkeztek e tekintetben. A kinti, régi barátok segítenek majd (pl. munkaerőpiaci elhelyezkedésben), visszavárják, örülnek majd neki.

„Biztos, hogy jól fognak fogadni. Mondták már mielőtt bevonultam. Amikor közöltem, hogy be kell mennem, mondták, hogy siess haza, vigyázz magadra”. (115)

„Van egy barátom, akinek van két autókereskedése, ő is szeretné, hogy együtt dolgozzunk. Várnak vissza.” (102)

„Ha kimegyek innen márciusban, akkor egy hónapra keresek munkát. Megyek a haverokhoz, megkeresem őket, hogy miben tudnak segíteni.” (103)

„Hát szerintem biztos jönnek a barátok, hogy azért, meg ezért nem. De most azokkal a barátokkal, akik nem úgy álltak hozzám, amikor bekerültem, biztos nem lesz olyan a kapcsolat, mint régen. Én nem szeretném. Akik meg mellettem álltak, azokkal meg ugyanolyan lesz.” (105)

„[Biztos volt, hogy a közelebbi baráti kör megmarad?] (...) igen, segítettek sokat, csomagot is adtak fel, pénzt is küldtek minden hónapban.” (101)

„Persze, hogy megmaradnak. Csak ritkulnak, szóval ugyanazok a barátok maradnak, újak szerintem már nem nagyon lesznek. Ha van pénzünk, alkalmunk meg időnk, akkor összefutunk. Az internet világában van ennek előnye, hogy mindig elérjük egymást. Csak összejövetelek azok már ritkábbak.” (120)

Vannak, akik bizakodnak, ugyanakkor kételkednek is, mennyire számíthatnak majd korábbi emberi kapcsolataikra:

„Két teóriát képzeltem el. Az egyik, hogy a bátyám jön értem autóval, segíteni fog, hogy hogyan is legyen. Elrendezem a hivatali dolgokat, segít majd munkát keresni, elmesélem, hogy mi volt, ilyenek. A másik, hogy nem jön értem senki, felszálllok a vonatra, megkeresem a bátyámat, felsülök vele kapcsolatban, és akkor megpróbálok barátokra támaszkodni meg a szervekre. Nem egy napra, hanem pár napra.” (107)

Azok, akiknek barátai elbuktak a börtönbeli barátság-teszten, elutasítóak: a bajban nem voltak mellettük a barátok, ezért szabadulás után sem kellene már. Ez a vélemény többször kapcsolódik össze azzal, hogy tulajdonképpen a haverok juttatták a börtönbe is, tehát ha nem akar visszakerülni, akkor nem szabad tovább vagy ismét barátkozni velük.

„A barátoknak én semmit nem adok. Egy százalékot se. Kimegyek, akkor nem akarok velük foglalkozni.” (116)

„Ha nincsenek az ember mellett, amikor bajban van, akkor nekem nincsen rájuk szükségem. (...) Főképp a haverjaim miatt vagyok bent. Nekem már nincsen rájuk szükségem.” (114)

„Nem kell buli, nem kellene barátok (...) A közeledést meg kell állítanom, mert nem szeretnék visszajönni ide. Köszönünk, de valamit csinálnak, én azonnal elmegyek, mert nem jövök ide vissza.” (106)

„Én igazából már annyit csalódtam bennük, hogy nem is várok semmit. Nem is gondolkodtam ezen. Mert nem engedek többet ilyen közel magamhoz senkit.” (122)

„Nem érdekelnek, annak örülnék a legjobban, ha meg se ismernének. Ha meg keresnek, akkor majd nem engedem be őket. Ők se voltak rám kíváncsiak, amíg én bajban voltam, akkor én miért legyek. És ha nem segítettem volna nekik annyi mindenben, mint amennyiben segítettem, akkor lehet, hogy beszélnek velük. Viszont én rengeteg mindenben segítettem, és ezért elvártam volna azt, hogy ha nem is segítenek, legalább egy képeslapot írnak karácsonyra vagy a születésnapomra. De ők ezt nem tették meg, és ők ezzel hibáztak. És ezért nem érdemlik meg, hogy foglalkozzak velük. De ha van szükség, akkor oda se fognak jönni.” (123)

„Akiakkal akkoriban tartottam a kapcsolatot, amikor megcsináltam ezeket a bűncselekményeket, mindegyik megszakítottam a kapcsolatot. Nem érdekelnek azok az emberek.” (115)

„El kéne kerülnöm a barátnőmet, el kéne kerülnöm a barátaimat, az egész baráti körömet, akik ezelőtt volt, el kéne kerülni az egész nyolcadik kerületet. Nehéz. Nem tudom. Egy biztos: nem engedek közel magamhoz senkit, nehogy véletlenül is befolyásoljon.” (126)

„Vannak a jó haverok meg a rossz haverok, a rossz haveroknak meg kell mondani, hogy te arra, én meg erre. De nehezen fogják fogadni, az biztos.” (128)

„Nem érdekel engem se a haver, se a barát. Abból tudom, hogy rossz származik. Főleg hogy itt a börtönben, itt is vannak börtönbarátok, de ezekben én nem hiszek. Énnekem a barátom a fiam, az élettársam, és az édesanyám. És így ennyi.” (143)

A csalódás a barátokban – főként azokban, akiknek a börtönbe kerülésben is jelentős szerepe volt – lehet az a változást elindító katalizátor, ami segít a fogvatartottnak átértékelni a múltjukat, eddigi életüket, megváltoztatni személyes preferenciáikat, ami – persze egyéb tényezők mellett – fontos eleme lehet a bűnözéstől való sikeres elfordulásnak.

Olyan véleményekkel is találkoztunk, akik a börtön utáni „új élethez” új, hozzájuk, megváltozott énjükhöz jobban illő baráti kör kialakítását tervezik.

„Most újabb kört kell kialakítani, mert ugye most már nem dohányzom. És olyat kell kialakítani, amiben nincsenek dohányosok. (...) De olyasmit kell kialakítani, ami az én művelődésemnek, tehát aki nem buta, tanult ember, vagy szakközepes, tehát iskolát végzett, mindenképpen olyanokkal szeretném körbevetetni magamat. Aki rendszeresen dolgozik, nem olyan, aki hajléktalan.” (112)

„Igazából egy-két barátom maradt meg úgy közvetlen bevonulásom előtt, ahogy azt már korábban is meséltem. De ha őket is elveszteném, akkor se érintene annyira, mert inkább munkára és tanulásra szeretnék koncentrálni majd a közeljövőben, ha sikerül, mint hogy baráti kapcsolatok ápolására.” (107)

„(...) ha jól választasz társat, barátot, akkor szerencséd van, és pozitív ember leszel.” (120)

A fenti idézetekből, jelen esetben a barátok vonatkozásában, megmutatkozik egyes fogvatartottak változás iránti igénye, szándéka, elköteleződése, ugyanakkor egy másféle, nem bűnelkövetői jövőbe vetett hite, reménye. Ez a másfajta jövőbe vetett hit, pozitív hozzáállás szintén hozzájárul a visszaesés elkerüléséhez. Burnett és Maruna (2004) tíz éves utánkövetéses vizsgálatában azt találta, hogy a szabadulás előtt a sikeres jövőben hívók 40, a szkeptikusok 70%-a vált visszaesővé, illetve a további bűnelkövetést elkerülő egykori fogvatartottak különösképp optimisták a jövőjük ellenőrzésének lehetőségét illetően (Maruna 2001).

Szabadulás után

A szabadulást követően újra elért interjúalanyaink (31 fő) között széles körben jellemző hozzáállás, hogy a börtönbeli terveiknek megfelelően próbálnak a régi, „balhésabb” baráti körtől távol maradni, nehogy visszakerüljenek a börtönbe. Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy pont ezek a régi, barátnak tekintett kapcsolatok azok, melyek amúgy sem mentek át a börtönbeli „barátság-teszten”. Mivel azonban a szabadulás utáni interjúkat a börtönből való távozás után viszonylag hamar, 3–6 hónappal később készítettük, nem lehet tudni, hogy ezek az elhatározások mennyire bizonyulnak tartósnak. Emellett a szabadultak körében tetten érhető a család felé fordulás a barátok rovására.

„Egyszer-kétszer hívogattak, de nem foglalkozok velük. Régi haverok eltűntek. Nem verekszek, nem iszok, nem járok bulizni. Sokan mondták, hogy nagyon megváltoztam.” (101)

„Barátok, azok elmaradtak, most már nincsenek azok a barátaim, akik régen, nem foglalkozok már senkivel, most azért az ember már máshogy áll mindenhez. Kerestek, de hát nem foglalkozok velük, mert ha másfél év alatt nem került egy levél meg semmi, akkor most nincs miről beszélni. Aztán csak a család, aztán ennyi.” (105)

„Nem kell buli, nem kellene barátok. (...) Megmondom őszintén, nem kell fogadniuk. Mert én nem fogadom őket. Köszönni köszönök nekik, de a közeledést meg kell állítanom, mert nem szeretnék visszajönni ide. Köszönünk, de ha valamit csinálnak, én azonnal elmegyek, mert nem jövök ide vissza.” (106)

„Megfogadtam, hogy nekem a testvéreimen kívül, a gyerekeimen kívül nekem több testvér, vagyis több haverok nem kellene. Ugye, a haverokból van mindig a baj. A haverok vittek most is be börtönbe. Így van? Miattuk voltam most is benn. Egy levelet, egy szál cigit nem küldtek be. Azokból voltam benn. Az ilyen hülyeségekből.” (110)

„Régebben, tinédzser koromban volt, hogy minden hétvégén öt társaság közül választhattam, és aszerint csoportosítottam őket, hogy melyikkel voltam régebben, mert illene azért már odadugnom az orromat. Hát, most már azért egy kicsit lelimitáltuk a szériát, nagyon kevés van, kettő-három. A többire meg igazából sosem lehetett igazán számítani.” (120)

„Egy bizonyos társaságot kerültem, amióta kint vagyok, de nem azért, mert olyanok, hanem nekem elég az a pár barátom. Lényegében amikor bekerültem, akkor derült ki, hogy kik az igazi barátaim, akik azok voltak előtte is, és velük tartom azóta a kapcsolatot. Többiekkel köszönő viszonyban vagyok, de nem keresem a társaságukat.” (124)

„Igazából nem nagyon keresem a társaságukat, mert cserbenhagytak, amikor bent voltam, semleges viszonyban vagyunk úgy igazából, nem foglalkozok velük annyira. Egy-két mondatot beszélünk aztán annyi. Különben ők is jól fogadtak.” (129)

„Ha visszamennék abba a haverságba, akkor megint visszakerülnék, és én ezt nem szeretném már. Kezdek egy új életet.” (309)

„(...) tudom, ha találkozunk, akkor visznek tovább a hülyeségbe. Akkor inkább nem.” (401)

„Hát igazából a barátokkal nem nagyon van tartva – mármint a régi barátokkal – a kapcsolat, mert ugye visszavezethető majdnem az összes probléma arra, hogy a haveri társaság. És amikor történt ez az egész, hogy én bekerültem a börtönbe, akkor egy olyan határozásra jutottunk el a családdal, hogy a barátokkal teljes mértékben meg kell szakítani a kapcsolatot. Ez meg is történt, egy-két személy van, akivel tartom a kapcsolatot, de csak telefonon, vagy néha találkozunk, de ennyi. Én a haverokkal már

régóta nem tartom a kapcsolatot, nekem a családom volt a legfontosabb, és a mai napig is az. És a család és a haverok együtt nem megy.” (133)

Többen a régi kapcsolatokat újjal próbálják pótolni.

„A régiekkel egyáltalán nem foglalkozom. Most van egy-kettő új barátom, akikkel tartom a kapcsolatot, van ilyen pince, ahol van boksztársak, oda járunk le bokszolgatni meg ilyenek, tehát ezt csináljuk, de különösebben úgy nem. Talán ha elmegyek bulizni, akkor összejövünk, de akkor is csak heló, heló, aztán kész.” (123)

„Sokat selejtezttem. Vagy hát üljek inkább vissza a hülyeségbe? Nagyon sokat selejtezttem, de vannak új ismerősök, új arcok, akik nem olyan karakánok, mint mi, ilyen szempontból, nem csinálnak rosszat.” (144)

Kérdéses, hogy mennyiben maradtak meg a börtönben kialakított kapcsolatok. Találunk ilyenre is példákat, mind a lazább, és szórványosan a szorosabb kapcsolattartásra is. Viszont több esetben a börtönbeli barát azóta már ismét visszakerült.

„Mióta kijöttem, két emberrel beszéltem, akik utánam jöttek, ők megkerestek.” (101)

„Igen, van, de az most visszament megint.” (118)

Viszonylag kevés interjúban merült fel az az egyébként a szakirodalomból jól ismert jelenség, hogy többen visszavágyódnak valamilyen szinten a börtönbeli életbe (Fleisher 1989). Jelen esetben ez a börtönbeli kapcsolatok iránti nosztalgiában érhető tetten:

„Hiányoznak azért, hazudnék, hogyha azt mondanám, hogy nem hiányoznak, mert igenis vannak pillanatok, amikor szó szerint hiányzik az embernek, mert azért velük élt két évet. Azért kezd olyan lenni egy idő után, mint egy család, mert csak rá számíthatsz, csak ő van ott, csak ő áll a hátad mögé, neked úgyszintén ezt kell tenni, szóval hiányoznak valamilyen szinten. Annyira nem persze, hogy újból ott kössek ki, csak az, hogy az ember a rossz helyzetekkor hogy össze tud tartani a másikkal. Itt kint ez már nincs meg.” (111)

Összegzés

A börtönbüntetés hatását vizsgálva a baráti kapcsolatokra, az egyik legszembevetőbb vonás a börtönméltány mint a barátság fokmérőjének alapvető fontossága („börtön-teszt”). Úgy tűnik, a börtönbe kerülés jelentősen leszűkíti a korábban barátinak minősített kapcsolatok körét, és szigorú kritériumként jelenik meg a barátság-fogalomban a kölcsönösség, támogatás a bajban, bizalom. Ennek a szigorúbb elvárás-rendszernek az eddig rendelkezésre álló adatok alapján a barátinak tartott kapcsolatok jelentős hányada nem tudott megfelelni, sőt szélsőséges esetekben az egyén összes baráti kapcsolatát nem létezőnek tekinti, ami minden bizonnyal egyrészt súlyos csalódás, trauma, másrészt a társadalomba visszailleszkedés tekintetében is hiányzó erőforrásokat jelez. Ugyanakkor több esetben úgy tűnik, hogy pont a delikvens viselkedéshez vezető nexusok azok, melyek elbuknak ezen a „vizsgán”, így egyrészt az elítéltek egy része fokozottabban motivált abban, hogy a valós támaszt nyújtó emberi kapcsolatainak ápolására, fenntartására fordítsa a figyelmét, másrészt vannak, akik emiatt szinte semmilyen informális támaszra nem számíthatnak, esetükben fokozottan kellene segíteni az ilyen támogató, lehetőleg nem bűnözői új kapcsolatok kiépítését.

Ugyanakkor a börtönből való kapcsolattartás nem könnyű, és a szűkösebb erőforrásait többben, érthető módon, a legszorosabb, családi kapcsolatok fenntartására fordítják, ami bizonyára hozzájárul ahhoz, hogy a szabadulás után legfőképp a családi kapcsolataikra, illetve egy részük a megfogytakozott, de a próbát kiállt, így még erősebbnek ítélt baráti kapcsolataira tud számítani a börtönlét utáni visszailleszkedésben. Noha a családi kapcsolatok fontossága kimelekedő, a lazább, baráti kapcsolatok a családiaknál heterogénebb erőforrásokhoz nyithatnak utat (Granovetter 1973), aminek például a sikeres munkakeresésben óriási jelentősége lehet.

A szabadulás után is megfigyelhető a „börtön-teszten” megbukott kapcsolatoktól való tartózkodás vágya, terve, és egy erőteljes család felé fordulás, többször is kimondottan a bűnelkövetés ismétlődésének megelőzése céljával, illetve kisebb mértékben új, a bűnelkövetésben nem érintett kapcsolatok kialakításának igénye. Hogy ez az elhatározás mennyiben tartós, csak egy hosszabb távú utánkövetéses vizsgálat tudná megállapítani. Jelen kutatásban is elképzelhető, hogy az utánkövetéses interjúkban részt nem vett korábbi interjúalanyaink azért nem vállalták a második beszélgetést, mert börtönbeli fogadkozásaik ellenére mégiscsak visszatértek régi társaságukhoz, és nem akartak a valóság és korábbi ígéreteik, terveik közti eltéréssel szembesülni.

Mindenesetre érdemesnek látszik egyrészt segíteni a börtönbüntetés alatt a támogató (mind családi, mind baráti) emberi kapcsolatok fenntartását, esetleg megerősítését (Sapouna–Bisset–Conlong 2011), illetve a szabadulás után támogatni az egykori elítél-

tet abban, hogy kapcsolathálózati szempontból is sikeresen tudjon szakítani a múltjával, mert ez mindenképpen csökkenthetné az ismételt bűnelkövetés rizikóját. Ugyanakkor belátható, hogy borzasztóan nehéz lehet a korábbi, még ha a börtönben csalódást is okozó kapcsolatokkal szakítani, főleg, ha nem várja a szabadultat jól működő család és esetleg nem kriminális baráti kör. Új, nem börtönviselt emberekkel nehéz és időigényes is megfelelő kapcsolatokat kiépíteni, a magányosság, elszigeteltség érzése pedig sokakat visszaűz egykori barátaihoz vagy a börtönben megismert társakhoz, azaz a társas izoláció kockázati tényező a visszaesés szempontjából.

Hivatkozások

- Agnew R. (1991) A longitudinal test of social control theory and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 28, 126–156.
- Akers, R. L. (1985) *Deviant behavior: A social learning approach*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Akers, R. L. – Krohn, M. D. – Lanza-Kaduce, L. – Radosevich, M. (1979) Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, 44, 636–655.
- Akers, R. L. (1998) *Social learning and social structure: A general theory of crime and deviance*. Boston: Northeastern University Press.
- Albert F. – Dávid B. (2007) *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég. Budapest.
- Albert F. – Dávid B. (2012) Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In Kovách I. et al. *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
- Albert F. (2014) A börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására. In Spannraft M. et al. (szerk.) *Ki látott engem? Buda Béla 75*. KRE – L'Harmattan, 159–170.
- Barnett, E.– Casper, M. (2001) A Definition of 'Social Environment'. *American Journal of Public Health*, 91:465.
- Bruckner, E. – Knaup, K. (1993) Women's and Men's Friendships in Comparative Perspective, *European Sociological Review*, Volume 12, 249–266.
- Buda B. (1985) *Az empátia – a beleélés lélektana*. Gondolat, Budapest.
- Burnett, R. – Maruna, S. (2004) So 'prison works', does it? The criminal careers of 130 men released from prison. *The Howard Journal*, 43, 390–404.
- Caverley, A. – Farrall, S. (2011) The Sensual Dynamics of Processes of Personal Reform: Desistance from Crime and the Role of Emotions. In Karstedt, S. – Loader, I. – Strang, H. (eds.) *Emotions, Crime and Justice*. Oxford: Hart Publishing.
- Clemmer, D. (1940) *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Cochran, J. C. (2012) The ties that bind or the ties that break: Examining the relationship between visitation and prisoner misconduct. *Journal of Criminal Justice*, 40, 433–440.
- Coleman, J. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94, 95–120.
- Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*. Harvard University, Cambridge, MA.
- Cooke, D. J. – Baldwin, P. – Howison, J. (1990) *Psychology in prisons*. London: Routledge.
- Corley, D. (2001) Prison Friendships. In Sabo, D. F. – Kupers, T. A. – London, W. J. (eds.) *Prison Masculinities*. Temple University Press, 106–108.

- Csáki A. – Kovács K. – Mészáros M. – Sponga I. (2006) *Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi (re)integrációjának lehetőségei*. Kutatási összefoglaló. http://www.valtosav.hu/szakmai_anyagok/tanulmanyhossz.pdf (letöltve: 2012.05.15.).
- Fehr, B. (1996) *Friendship Processes*. Sage Series on Close Relationships.
- Felkai L. (2013) Gondolatok az új büntetés-végrehajtási kódex kapcsán. *Börtönügyi Szemle*, 2013/4, 4–8, 5.
- Fiáth T. (2012) *Börtönkönyv*. Háttér kiadó.
- Fleisher, M. S. (1989) *Warehousing Violence*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Giordano, P. C. – Cernkovich, S. A. – Holland, D. D. (2003) Changes in friendship relations over the life course: implications for desistance from crime. *Criminology*, 41: 293–328.
- Gottfredson, M. R. – Hirschi, T. (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Granovetter, M. S. (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, Vol. 78: 1360–1380.
- Granovetter, M. (1985) Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, Vol 91: 481–510.
- Hatvani E. (2006) A Pártfogó Felügyelői Szolgálat és a bűnelkövetők társadalmi reintegrációja. *Börtönügyi Szemle*, 25. évf. 1. szám, 27–32.
- Haynie, D. L. (2002) Friendship networks and delinquency: the relative nature of peer delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 18, No. 2, 99–134.
- Hochstetler, A. – DeLisi, M. – Pratt, T. C. (2010) Social Support and Feelings of Hostility Among Released Inmates. *Crime and Delinquency*, 56, 588–607.
- Jensen, G. F. (1972) Parents, peers and delinquency action: A test of the differential association perspective. *American Journal of Sociology*, Vol. 78: 562–575.
- Jiang, S. – Winfree, T. Jr. (2006) Social Support, Gender, and Inmate Adjustment to Prison Life. *The Prison Journal*, 86, 32–55.
- Kerecsi, K. (2000) Láthatatlan elkövetők és kézzelfogható börtönök, avagy kell-e Magyarországnak börtönépítési program? *Esély*, 2000/5, 41–53.
- Kubrin, C. E. – Stewart, E. A. (2006) Predicting who reoffends: the neglected role of neighbourhood context in recidivism studies. *Criminology*, 44: 165–197.
- Lahm, K. F. (2008) Inmate-On-Inmate Assault: A Multilevel Examination of Prison Violence. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 120–137.
- Lembo, J. J. (1969) Research Notes: The Relationship of Institutional Disciplinary Infractions and the Inmate's Personal Contact with the Outside Community. *Criminologica*, 7, 50–54.

- Lindquist, C. H. (2000) Social integration and mental well-being among jail inmates. *Sociological Forum*, 15, 431–455.
- Maruna, S. (2001) *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Matsueda, R. L. – Heimer, K. (1987) Race, family structure, and delinquency: A test of differential association and social control. *American Sociological Review*, Vol. 52: 826–846.
- Meldrum, R. C. – Boman, J. H. IV (2013) Similarities and differences between perceptions of peer delinquency, peer self-reported delinquency, and respondent delinquency: An analysis of friendship dyads. *Journal of Criminal Justice*, 41, 395–406.
- Nagin, D. S. – Cullen, F. T. – Jonson, C. L. (2009) Imprisonment and reoffending. In M. Tonry (szerk.) *Crime and justice: A review of research*, Vol. 38. (115–200) Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Papp G. (2012) Konformitás és nonkonformitás az elítéltek körében – egy empirikus vizsgálat eredményei. *Esély*, 23. évf. 1. sz. 3–36.
- Pratt, T. C. – Cullen, F. T. – Sellers, C. S. – Winfree, L. T. – Jr. Madensen, T. D. – Daigle, L. E. et al. (2010) The empirical status of social learning theory: A meta-analysis. *Justice Quarterly*, 27, 765 A. M. 802.
- Rubin, L. (1985) *Just friends: The role of friendship in our lives*. New York: Harper & Row.
- Sapouna, M. – Bisset, C. – Conlong, A. M. (2011) *What Works to Reduce Reoffending: A Summary of the Evidence Justice Analytical Services Scottish Government*. <http://www.gov.scot/resource/0038/00385880.pdf> (letöltve: 2015.04.08.).
- Schmehl J. (2013) Az új szabályozás főbb szakmai elemei és üzenetei. *Börtönügyi Szemle*, 2013/4, 17–21.
- Sutherland, E. H. (1947) *Principles of Criminology*, 4th edition. J. P. Lippincott, Philadelphia, PA.
- Uggen, C. – Kruttschnitt, C. (1998) Crime in the Breaking: Gender Differences in Desistance. *Law and Society Review*, 32: 339–66.
- Vásquez B. E. – Zimmerman, G. M. (2014) An investigation into the empirical relationship between time with peers, friendship, and delinquency *Journal of Criminal Justice*, 42, 244–256.
- Vókó Gy. (2014) *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó - Nordex Kft. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch02s02.html (letöltve: 2015.05.26.).
- Warr, M. – Stafford, M. (1991) The influence of delinquent peers: What they think or what they do. *Criminology*, V29: 851–865.
- Weaver, E. (2013) Desistance, reflexivity and relationality: a case study. *European Journal of Probation*, University of Bucharest, Vol. 5, No.3, 71–88.

- Webster, C. – MacDonald, R. – Simpson, M. (2006) Predicting criminality? Risk factors, neighbourhood influence and desistance. *Youth Justice*, 6(1): 7–22.
- Welch, M. R. – Tittle, C.R. – Yonkoski, J. – Meidinger, N. – Grasmick H. G. (2008) Social Integration, Self-control, and Conformity. *Journal of Quantitative Criminology*, Vol. 24, Issue 1, 73–92.
- Wright, K. N. – Wright, K. E. (1992) Does Getting Married Reduce the Likelihood of Criminality? A Review of the Literature. *Federal Probation*, Vol. 56. Issue 3, 50–56.